

KOJE OBOLJENJE U NAŠOJ SREDNJOVEKOVNOJ MEDICINI OZNAČAVA IZRAZ „NEŽIT“

Relja KATIĆ

VERSKA MEDICINA JUŽNIH SLOVENA VODI POREKLO IZ ANTIČKOG doba. U suštini, ona predstavlja sintezu različitih filozofskih sistema koji su se u prošlosti ukrštali na Balkanskom poluostrvu i to, uglavnom, gnosticizma i neoplatonizma. Preobučena u hrišćansko ruho, verska medicina je ušla u grčke obredne spise iz kojih je, prevođenjem, dospela i kod nas. Istina, hrišćanska crkva je još u IV veku odbacila neke od tih spisa kao apokrifne, ali izvesne njihove elemente nije mogla sasvim da potisne. Objašnjenje za ovo treba tražiti u tome što je verska medicina već bila uhvatila dubokog korena u narodnim masama. U prilog tome govori i činjenica da apokrifne molitve vrlo često nalazimo u zbornicima koji sadrže najglavnije obrede istočne crkve (Euhologeje). Osim toga, najnovije otkriće, u Siriji, jednog rimskog kalendara iz IV veka, kojeg je objavio Štern, ukazuje da su spisi najpoznatijih zbornika naše apokrifne književnosti (sanovnik, trepetnik i dr.), bili sastavni delovi toga kalendara.

Pisana verska medicina u Rusa, Bugara i Srba obiluje magijskim formulama i molitvama protiv raznih oboljenja. Međutim, dok je najveći broj magijskih formula ostao i do danas nedovoljno razumljiv, s molitvama to nije slučaj; istina, pažljivom analizom može se ustanoviti, da većina magijskih formula sadrži najviše grčkih a manje latinskih, arapskih i jevrejskih reči, kao i da su molitve, uglavnom, sastavljene samo od reči slovenskog porekla. Molitve su jasne, ali često fantastične i nelogične sadržine, s obzirom na oboljenja na koja su se odnosile. Ali ima ih za koje se, zbog njihove nelogičnosti kao i nepoznavanja značenja reči kojom je oboljenje obeleženo, teško može ustanoviti protiv koje bolesti su preporučivane. Takav je slučaj i sa molitvama koje su čitane u cilju lečenja obolelih od *nežita*. Značenje reči *nežit*, naime, i do danas je ostalo nepoznato našoj nauci.

Kako je pitanje značenja reči *nežit* bilo predmet izučavanja ne samo lekara već i etnologa i lingvista, to ćemo ovde izneti i neka njihova gledišta bez kojih bi, smatramo, bilo veoma teško pristupiti tumačenju ovog zanimljivog problema. Jedan od razloga koji su nas podstakli da pristupimo ovome poslu je i činjenica, što je pitanje značenja te reči interesantno ne samo za Južne Slovene već i za ostale slovenske narode. No pre nego što predemo na izlaganje svojih zapažanja želimo da istaknemo, da nam je u razmatranju ovog pitanja mnogo pomogao recenzent ovoga rada, dr Aleksandar Arnautović, naš poznati medicinski filolog, na čemu smo mu osobito zahvalni.

Ako se želi topografski i hronološki da prati pojava i poreklo reči *nežit*, mora se imati na umu migracija reči. U feudalno doba, kada se nije znalo za manje više

utvrđene jezičke granice, upotreba mnogih reči prenosila se sa istoka na zapad ili sa severa na jug i obratno. Ćirilo-metodijska pismenost na primer, potekla je s juga Balkanskog poluostrva da bi doprla do iznad češko-moravijskih predela i odatle se vratila na obale Ohridskog jezera. Tako je i reč *nežit* odnosno *nežid*, po svoj prilici nastala u oblasti Rodopskih planina i Crnoga mora, i, krećući se u svim pravcima, dospela i do obala Jadranskog mora, Istre i dalmatinskih ostrva gde se održala sve do danas. Kao i mnoge druge, pisane i nepisane, reči, ona je prelazila prostranstva bez obzira na državno uređenje ili verska nastrojenja onih koji su ih naseljavali. Pri tom je, kao i sva ostala, i značenje reči *nežit* trpelo izmene, bilo obuhvatajući više pojmova bilo što se odnosilo isključivo na jedan pojam.

Pre nego što predemo na izlaganje o značenju reči *nežit*, citiraćemo izvode iz molitava na koje najčešće nailazimo. To je nužno iz dva razloga: što se u nekima od njih nalazi opis sindroma oboljenja, i što sve poznate molitve protiv *nežita* nisu iste po svojoj sadržini.

Na *Molitvu protiv nežita* prvi je, u nas, ukazao M. Đ. Milićević, koji je na nju naišao u *Molitvoslovu Konatičke crkve* u kome je označena kao zapis protiv glavobolje. Ona potiče iz XVII veka i glasi:

»Molitva v glavnija boleznj. . . ti sokruši boleznj glavnoju raba božija (ime rek) i isceli jegu ot nemošti i boleznju blagnoju raba božija (ime rek) i . . . jako ti jesi isceljenije da mudr idet (že) nežit ot mora Crmnoga i srete Gospod jegu i reče: Gde idut, nežite? I reče nežit: Idu na čeloveka v plot kosti lomiti jemu, mozak izmercati, prolivati krov, oči oslepiti, nos izgnjetovati, zubi iskoreniti, i reče Gospod: »Zapreštaju ti nežite, imenom mojim da ne derzneš na raba božija (ime rek). . .«

Molitva protiv nežita iz XVIII veka, drukčije sadržine, koju je Novaković objavio u svojim *Primerima*, nalazila se u jednom zborniku koji je uništen kada je, 1941. godine, za vreme nemačkog bombardovanja, izgorela zgrada Narodne biblioteke u Beogradu. Ona glasi:

»Nežite, načelničē nedugom, izidi ot raba božija (ime rek), ot vrha, ot glave, ot temena, ot čela, ot očiju, ot nosa, ot ušiju, ot šije, ot ramen, ot pleštu, ot ruku, ot prst, ot nokt, ot prsi, ot srđca, ot plućt, ot jetr, ot črev, ot rebr, ot ledii, ot bedr, ot koljenu, ot goljeni, ot gližn, ot plesnu, izidi ot kostiu, ot žil, ot krvi i ot vseh s'stav vnutreniih Hristos te izgonit i svetii vračevje vsegda i pinja i prisno i v veki vekom, amin.«

Pored navedenih, mi smo naišli na još jednu molitvu protiv *nežita*, u *Prirenskeom zborniku** koji potiče iz XV ili XVI veka. Molitva je zapisana na poslednjem listu knjige, verovatno krajem XVIII veka.

»Adam imejaše nežita, ide ot ada i dast Eva jemu olovo, olovo morju, more vlnom, vlna krajevi pesku. Pesak trave. Trava rose. Rosa s'lnu. S'lnce posijavši isuši rosu tako da ishnet nežit ot raba božija ime. . . vo imja otca. . .«, itd.

Na molitvu slične sadržine ali nešto poznijeg datuma, možda iz XIX veka, naišao je Gl. Elezović, 1910. godine, u jednoj knjizi bogoslužjenja u Skoplju. Po njemu, ona je bila napisana neveštim rukopisom i s puno grešaka.

Molitve protiv *nežita*, koje je objavio, Kačanovskij smatra da su bogumilskog porekla, (sl. na str. 80).

Slične reči izgovara sveštenik i u jednoj kanonskoj molitvi, u obredu *Osvećenja masla*, koji ima dogmatičnu osnovu i koji crkva priznaje. (sl. na str. 81).

* Narodna biblioteka, Beograd, P. br. 36.

Verovanje da je *nežit* zao duh održalo se u našem narodu do danas, tako da je M. Stanojević zabeležio, u okolini Zaječara (sela Veliki Izvor i Grljan), bajalicu čiji je tekst sličan onom molitve *ot nežita*, i u kojoj se vrač obraća bolesti rečima: »... iskoči iz (sledi ime bolesnika — prim. R. K.) iz uši, iz nosa, iz usta, iz zubi, iz glave, iz kokola (butne kosti — prim. R. K.), iz nogu, iz ruku, pa idi dole u puste gore...«, itd.

1. а) Молитва отъ вѣса. Сръскарь Фара Фара, зноивиди, са драгаси, адрага, гасирифа, мергарн, фарьгате, гельме, хелани, ане, салидни, кората, свиасть, савлово створикъ небо и хслюю всегда и нитъ и присно и къ вѣ(кы).

б) Молитва томъ же. Авриса, нероскиреке, иприсе, авриса, иегаси, ипренериса, авриса, итосен ирекен иприса, исусь иавриса, исусь иавриса, христось гедирисани, христось гедирисани, христось гедирисани.

2. Молитва нежѣтоу .а. Югда идѣше нежить отъ соухаго мора и рече иѣмоу исусь: где идѣши нежить? и рече иѣмоу нежить: идоу оу улокую главоу кости прѣломити, мозъга сръпати (sic), крьке пролнати, уелюсти прѣломити, онь же рече иѣмоу: хъ здлннлю те именемъ госьподнимъ исусомъ христомъ и ксми свѣтымъ, исходи въ главоу улокую, ни кости прѣломн, ни мозъга исръун ни крьке пролн, ни смрти прѣдаждь; въ иди въ поустоюу гороу и вьсели се въ иельноу главоу, та бо исть трытлнц и смртъ трытнть въ нис оуца.

в) Молитва .в. томъ же. Сходещю нежѣтоу отъ соухаго мора и сходещоу исусоу отъ .з.¹ небесе, и рече иѣмоу исусь: како идѣши нежить? рече иѣмоу нежить: сьмо нъ, госьподи, въ улокую главоу мозъга сръпати, уелюсти прѣломити, зюбы нхъ ронити, шие нхъ приити и оуши нхъ оулоушити, оун нхъ оуслънити, носъ гоуьнати, крьке нхъ пролнати, кька нхъ исоушити, оустьнъ нхъ кринити, и оудонъ нхъ раслаблати, жнль нхъ оумртити, тгъл изънъждати, лъ-потоу нхъ измънити, вьсомъ поуити и. И рече иѣмоу исусь: обрати се нежить, иди въ поустоюу гороу и къ поустыноу; обрати тоу иельноу главоу и вьсели се въ ню; ть бо все трытнть и все страждеть, ть² бо времена смьтати въ рожицихъ сконхъ, си рьунъ тькъ нежить, егда спде с небесе; иди къ кашени, ть бо все трытнть, зноу и знон и вьско илодство, ть бо отъ вьри¹ жестоу исть, въ ська дръжати те смьль исть, нежить; да тоу нмъ жнанире, дондѣже небо и земла иионде; ть и конуати се. Оутииди отъ рька божна, смер, ни въ томоу . . . иебоудн тьбе, ни иени твогъ въ немъ, ико дастъ госьподъ здрависъ разоу своѣмоу, име р. ико томо подобати исана.

г) Молитва .г. томъ же. Светы михлиль гьврилъ гредѣше възмъ жельзнь лоукъ и жельзны стрьлы стрьлати хоте иельна и

i u skorije vreme pristajali uz to verovanje i čitali molitve protiv *nežita* kao i protiv čarobnjaka, ćudljivih vila i gadnih vještica («Da je nijesu sapele kake čari! Valjalo bi da joj pročitam iz Trebnika svete molitve, pa da zakunem vjeda, jedibabe, nežite i sve dvanaest tresavica»).

Шрца . Штѣлѣмѣго . Швѣсѣхъ
 сьспѣвѣхъ ѣго оудовѣи въпоуѣрѣ
 идоу ивѣмѣдоу . Шкостѣ , Ш
 жнли , Шжнлицѣ . Шкравѣ , Ш
 ѣмѣсла . Шгласѣ , Шжнестѣ
 Швѣсѣгѣ сьспѣшениѣ вьсѣгѣ дладе
 итѣ снла иу хъл . сьспѣжѣи
 шѣмѣго , и мѣи итѣмо ивѣтѣки вѣтѣко
 рѣнѣтѣрѣи сѣ шрѣи ивѣтѣкѣ мѣдоу ѣ
 рѣи сьспѣвѣхъ шрѣвѣжѣи , и мѣ . Ш
 вѣрѣи . Швѣлѣи . Шмѣгѣ , Штѣ
 мѣи . Швѣлѣи . Шжнѣи . Шѣ
 нѣи . Шѣушѣи . Шѣуѣтѣи . Шнѣ
 шѣи . Швѣжѣи . Шѣжѣи . Шѣжѣи
 Шѣи . Шлѣи . Шлѣи . Шлѣи
 Шѣи . Шѣи . Шѣи . Шѣи . Ш
 прѣи . Шпѣи . Шрѣи . Ш
 хрѣи . Шѣи . Шѣи . Шѣи .

J. Prodanović, takođe, svrstava nežite u vešce, uroke, anatemike, činilice i zle vetrove. On je zabeležio jednu narodnu pričicu po kojoj *nežit* donosi glavobolju, pa to ističe i u naslovu basne »Od glavobolje«: »Nežid ide putem, sreće ga anđeo Gavriilo i pita: Kuda ideš, Nežide? — Idem u čovekovu glavu da je svakom mukom mučim. — Ne možeš tamo ići, već idi u vodu! . . .«

Svedočanstva da narod smatra *nežita* zlim duhom koji donosi bolesti, posebno glavobolju, dao je i manje poznat ali veoma vredan istraživač narodnog blaga, S. Dučić. U svom delu *Život i običaji plemena Kući*, u poglavlju koje nosi naslov »Narodna medicina«, autor govori o lečenju molitvama, bajanjima i vraćanjem,

V. Vuletić-Vukasović navodi, da taj »zločesti duh« čini velika zla i »kosti u čeljadeta izlomi a meso izraduje«. Po njemu, narod sa dalmatinskih ostrva veruje da su *nežit* i *poganica* jedno te isto: »duhovi zločeste naravi«. On misli da *nežit* spada u grupu demona, vilenjaka i »anatemika« koji bacaju čini, i da su sveštenici

travama i drugim sredstvima kao i o »narodnoj hirurgiji«. Opisao je, takođe, kako se leči »nastupna glavobolja«:

»Nastupna glavobolja (šiptarski: lomikres) dolazi, kako se veruje, nekim tajanstvenim načinom, uslijed rada u svečane dane, bilo namjenom zlijeh duša ili opsjednućem davola. U toj prilici đavo, Nežid, donosi tu bolest, te se protiv Nežida čini zapis na kori od simita: Nežid ide putem. Srete ga Anđeo i pita: »Kuda ideš, Nežide?«, a on reče: »U glavu čelovjeka, da ga svake muke mučim.« — »Nej tamo! — reče mu Anđeo — no u vodu!« — »A ja ću iz vode u ribu, iz ribe u čelovjeka«, reče Nežid.

Simit s takvim zapisom pojede se na zahodu sunca, da mu bolest zađe. . .

Ima ih koji zapis ušiju u amajliju, pa ju prišiju na kapu spolja.«

Dučić navodi i objašnjenje koje mu je dao Tomo Oraovac a prema kome narod izbegava da pominje reč »đavo« ili »vrag«, te mesto njih ima svoje »označenje«, tj. *nežit*.

Mogli bismo da navedemo još neke elemente koji potvrđuju praznoverno shvatanje nežita. Činjenica je na primer, da su svi oni koji govore o ovom verovanju bili veoma bliski širokim slojevima naroda. Pisci koji su sakupljali i objavljivali građu o narodnim običajima i umotvorinama činili su to često bez dubljeg proučavanja ali verno, tako da su njihova objašnjenja zasnovana na stvarnom poznavanju narodnih običaja i verovanja.

Istoričari, posebno istoričari književnosti, iznosili su pretežno činjenice, ne zadržavajući se mnogo na objašnjenjima i tumačenjima značenja ovog izraza. Jagić je ispitivao sve pretnje nežitu, sva »zaklinjanja« kako ih je narod obično zvao. On nije olako došao do toga da su nežiti bili smatrani »nekakvim božanskim stvorovima« »hude naravi« itd. Jagićeva obrazloženja potkrepljena su originalnim tekstovima, pa iako njegovi zaključci nisu obuhvatili i medicinski smisao reči *nežit* oni su tačni na onom užem planu na koji se Jagić i ograničio.

Đura Daničić, u svom *Rječniku književnih starina srpskih*, ne daje medicinsko značenje reči *nežit*. Nema ga ni u *Srpskom rječniku* Vuka Karadžića, kao ni u građi koju je sakupljao za *Nemačko-srpski rječnik* (Deutsche-serbisches Wörterbuch von Vuk Steph. Karadschitsch, Wien 1871). Objašnjenja nema ni u *Rječniku hrvatskoga jezika* F. Ivekovića.

Međutim, u *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Zagreb, 1917-1922, str. 158), prema *Zborniku za narodni život* (br. 5, str. 204), zabeleženo je da se *nežit* često izgovara kao *nežid*, da se na ostrvu Krku, u Vrbniku, tako zove »nekakav zao, crn prišt na čeljadetu«, kao i da se u Šulekovom *Rečniku* nežit tumači kao »bolest plamenik«. Ovu pak, reč zapisao je i Vuk Karadžić, i to u Sremu, protumačivši je nemačkim izrazom *Rothlauf* i latinskom reči *erysipelas*; dajući joj kao sinonime *brnka* — prema onome što je čuo u Banatu — i *pogančina*, dodaje da se u Srbiji ta bolest naziva *crveni vetar*. Tako bi poređenjem i spajanjem ovih tumačenja, reč *nežit* označavala bolesti: plamenik, crveni vetar, brnka, pogančina.

Đ. Popović je u svoj *Rečnik srpskoga i nemačkoga jezika* (II izdanje, Pančevo 1895) takođe uneo reč *nežit*, i objasnio je nemačkom reči *Blasenrothlauf*.

Jedan od istoričara književnosti, M. Murko, objašnjavajući reč *nežit* iz teksta vladike Kozme (X vek), tumači je izrazom »neke bolesti« (irgendwelche Krankheiten).

Od jugoslovenskih lekara, značenjem reči *nežit* prvi se bavio I. Dežman. U svom *Rječniku* izraz *nežit* on tumači nemačkom reči *Blasenrothlauf* i latinskim termi-

nom *erysipelas vesiculosum*. Obrnuto, u nemačkom registru, ova dva izraza Dežman prevodi jednom jedinom reči — *nežit*, i ne znajući da je ona u upotrebi kod Istrana. Posle njega, M. Nemečić nešto malo proširuje latinsko značenje za termine *Blasenrothlauf* i *erysipelas bullosum sive vesiculosum*: pored značenja »mjehurov vrbanac« predlaže i izraz *nežit*, a za *blasiger Rothlauf* odnosno *erysipelas bullosum* daje kao naš naziv jedino reč *nežit*.

Srpski arhiv za celokupno lekarstvo je pre nekih sedamdeset godina objavio mišljenje da *nežit* znači »catarrhus«, tražeći istovremeno među svojim čitaocima nekog »ko bi mogao protumačiti i primerima objasniti« tu reč.

To pitanje, kao uostalom i sva ostala objavljena u rubrici Kovčević za pribiranje medicinske građe, postavio je Batut, koji je tada uređivao *Srpski arhiv*. U njegovoj *Gradi*, štampanoj deset godina pre no što je ovo pitanje pokrenuto u *Srpskom arhivu*, on se duže zadržao na reči *nežit*. Navodeći botaničko značenje te reči — »ruta muraria« — Batut pominje Dežmanova i Nemečićeva tumačenja da bi, najzad, ostavljajući to pitanje nerešenim, pribegao onom nestručnom ali spasonosnom »morbus quidam«.

O Batutovom neprestanom traganju i želji da odgonetne medicinsko značenje te zaista volšebne reči govore i mnogobrojni listići iz njegove neobjavljene građe, koja se čuva u terminološkom seminaru Medicinskog fakulteta u Beogradu. Na jednom listiću na primer, ispisao je svedočanstvo Z. Popovića o verovanju, — koje je vladalo i u sveštenstvu i u narodu, — u čudotvorno zaklinjanje protiv opakih bolesti: »Pop-Jova i pop-Mile, u ovakvim prilikama, čitali su nevernicima molitve ot nežita.« Najveći broj listića, pak, sadrži navode u kojima je *nežit* protumačen kao bolest.

Batut se naročito služio radovima slovenačkog istoričara Ivana Vrhovca (1853-1902), koji se za vreme školovanja u Beču, od 1873. godine, stalno družio sa Srbima a kasnije i učiteljevao u Vojvodini. Ovaj poznavalac mnogih jezika, reč *nežit* tumači nemačkim izrazom *Katarrh*; on razlikuje »mali« i »veliki« nežit, a kao sinonime navodi staru slovensku reč *rima* i izraz *natha*. Kod ovog poslednjeg, Vrhovac ukazuje na reč *nežit*. Batut podvlači ove Vrhovčeve podatke, ali beleži i drugo medicinsko značenje na koje je naišao kod jednog ikavskog pisca: nežid, nežidovčina, crni prišt, veštaj. (»To vam je prišč, koti i druga prišće, samol biva koža okolo njega modrikasta« — I. Ž.)

Međutim, Batutovo lično, vlastito tumačenje reči *nežit* treba tražiti na drugoj strani jer je ono pronalazačko, oštromno i potpuno novo.

Poznato je da je Batut bio osnivač i urednik časopisa *Narodno zdravlje* koji je štampan kao dodatak *Srpskom arhivu za celokupno lekarstvo*. U prvom broju tog časopisa (januar 1896, str. 12-16) objavljen je prvi deo članka »Trakavica«, koji se nastavio i u dva naredna broja (februar i mart 1896). I stil i terminologija a najviše činjenica da je napis štampan bez potpisa autora, govorili su u prilog mišljenju da ga je pisao sâm Batut. Moto članka je izvod iz jedne narodne pripovetke, u stvari, iz jedne srednjovekovne Molitve ot nežita: »Ja ću iz vode u ribu, veli Nežid, iz ribe u travu, iz trave u svinjsku surlu; svinju će pojesti čovek, pa ću opet otići u njega.« Isti tekst zabeležio je i J. Prodanović.

Jednim dosetljivim metodom, tj. prateći krivolju nežidova kretanja, Batut dolazi do konstatacije da isti put prelazi i pantljičara — *taenia solium*, čiji se zametak razvija u mišićnom tkivu svinje, odakle larve ili bobice, putem hrane, dospevaju u čoveka. Batuta ushićuje činjenice da je naš narod na simboličan, ali veran način

tog parazita predstavio u licu nežida: »Kad zaidemo po narodnim umotvorinama, naići ćemo gdekada na čisto biserje. Što je nauka vekovima tražila, te jedva jednom, i to velikom mukom, rasvetlila, to je bistar um i živahna mašta našeg naroda davno već prozrela i nagovestila.« Odajući priznanje narodnoj medicini i želeći, istovremeno, da nauku približi što širem krugu čitalaca, on ističe podudarnost, istovetnost »mračnih i tajanstvenih« razvojnih puteva nežita i pantljičare i, diveći se moći zapažanja koju naš narod poseduje, kaže: »Nežid je živ stvor što muči čoveka; pa pogledajmo pute, kojim prolazi da do njega dođe! Iz vode u ribu, iz ribe u travu, iz trave u svinjsku surlu, pa opet u čoveka. Zar to nije onaj isti put kojim putuje trakavica (pantljičara, ojadelica, velja bubina) da do čoveka dođe.«

Batut podseća, takođe, da je sredinom XIX veka čuveni nemački prirodnjak Kirhenmajster, tragajući za poreklom ovog parazita, davao bobičavo meso osuđenima na smrt, da su ga ovi — »u punom zdravlju« — halapljivo jeli i da je docnije, prilikom obdukcije njihovih leševa, u crevima nađen zametak pantljičare. Kirhenmajsterov svirepi opit, izvršen na zdravim ljudima, potvrdio je proces razvitka bobice u pantljičaru. »Nauka je to usvojila — nastavlja Batut — tek pre ni punih pedeset godina, a naš narod veruje u promene nežidove valjda već nekoliko vekova.«

Tako je ovaj zao demon, oboljenje ili biljka — *nežid* odnosno *nežit*, odgonetnut i zoološki.

Slično Batutovom tumačenju — prema kome je nežit, u stvari, pantljičara — jedan mladi lekar izneo je pred autorom ovoga napisa pretpostavku, da nežit ne mora da bude samo *taenia solium*, pošto tekstovi govore i o tome, da on prelazi u ribu (u plemenu Kuča: »A ja ću iz vode u ribu, iz ribe u čelovjeka«), preko koje opet dospeva u čoveka. Po ovome, moglo bi se prihvatiti tumačenje da nežit označava i *bothriocephalus latus*, kojim se čovek može zaraziti ako jede nedovoljno kuvanu ili pečenu ribu.

Ljudska mašta je neiscrpna i neobuzdana pa možemo očekivati i nova tumačenja ove reči zbog koje su vršena tolika proučavanja. Analitičkim svodenjem tekstova, izvršenih poređenja i svakovrsnih ispitivanja, raznih tumačenja i raspri — ne zane-marujući pri tom ni činilac »nekad i sad« — moglo bi se relativno lako utvrditi da se tim izrazom obeležavao, ali da se i danas obeležava, i zao duh i izazivač bolesti i samo oboljenje i biljka, pa čak i jedan pripadnik animalnog sveta.

Ko bi na primer, s čuđenjem, nevericom ili upornim odricanjem mogao osporiti da *nežit* obeležava i biljku. D. Simović je zabeležio da biljari tim imenom nazivaju *ruta muraria*. To isto tvrdio je i Batut (v. građu u terminološkom seminaru Medicinskog fakulteta u Beogradu), dok je B. Šulek, u svojim *Nazivima*, zabeležio: »Nežić razrešujući je latinskim narcissus.«

Izraz *nežit* postoji i u ostalih slovenskih naroda (Čeha, Rusa i Poljaka).

Sreznjevsij je, na primer, zabeležio da *nežit* — pored »vered«, »materija« — označava i sukrvicu, a i samu krv »koja teče iz usta i iz nozdrva«. Navodeći i skraćeni oblik te reči, »nežd«, on ga tumači na isti način (idušči že iz rani neždi smertnii): nežd — sukrvica.

Miklošič iznosi mišljenje po kojem je *nežit*, u Vita Alexandri Magni, »bolest posebne vrste«, i beleži takođe, da kod Čeha ta reč označava *ulcus*.

Batut je, isto tako, prikupljao podatke o medicinskom značenju reči *nežit* u govornim jezicima ostalih slovenskih naroda. Utvrdio je da u maloruskom jeziku *nežit* odgovara kataru, a u poljskom — kijavici, mada u ovom poslednjem nežit (nieżyt), uglavnom, označava *catarrhus*, *inflammatio catarrhalis coryza*. Savremeni

poljski medicinski stručnjaci upotrebljavaju taj termin za obeležje nekoliko vrsta sličnih oboljenja koja napadaju grlo, nos, dušnik i pluća, dodajući mu i posebne karakteristike svakog od tih oboljenja: nieżyt nosowy (rhinitis), zimny nieżyt (albo ryma), nieżyt gardlaa (angina catarrhalis), nieżyt oskrzelek (bronchitis capillaris), nieżyt szczytowy (Spitzenkatarrh) itd., sve do nieżyt zarazyly cewki moczowej (tryper). U češkom jeziku, *nežit* označava sukrvicu. Itd. Itd.

Ako uporedimo napred spomenute molitve videćemo da je ona koju navodi Novaković slična bajalici koju je zabeležio Stanojević, dok se molitva iz Prizrenskog zbornika potpuno razlikuje od onih koje su objavili Miličević i Novaković.

Kao što smo već u početku istakli, naš u ovom slučaju najviše zanima koji medicinski pojam označava reč *ot nežit*. Kompleks simptoma oboljenja, opisanih u ovde nabrojanim molitvama, govorio bi u prilog patološkog procesa koji dovodi do vrlo teškog subjektivnog stanja, tj. čovek ima osećaj kao da su mu svi delovi tela oboleli. Taj se osećaj javlja gotovo kod svih teških febrilnih stanja izazvanih septičnim procesima. Vrlo je karakteristično da se gotovo u svakoj od ovih molitava najviše govori o patološkom procesu ograničenom u predelu glave (». . . nežida izgna iz glave rabu. . .«).

Neka novija tumačenja reči *nežit*, kao i sam način obraćanja nežitu u molitvama, kao demonu, doprineli su da izvesni autori poveruju kako se ovde radi samo o nazivu za nekog demona. Međutim, činjenica da se u svim ovim molitvama u svrhu lečenja — bilo da se radi o kanonskim ili apokrifnim — onaj koji ih čita uvek obraća bolesti na sličan način, jasno govori protiv takve pretpostavke. Da je naše gledište ispravno, svedoče nam mnogobrojne molitve za izlečenje u kojima je način obraćanja odgovarajućoj bolesti veoma sličan onom u Molitvi protiv nežita. Tako na primer, u jednoj apokrifnoj molitvi protiv groznice, koju je pronašao Jacimirski u *Srpskom zborniku*, u Bečkoj biblioteci, a koja potiče iz XVII veka, sveštenik se obraća groznici slično kao i nežitu; preteći joj da izide iz čovečjeg tela, veli: ». . . Zaklinaju te tresavice; zatim sledi zaklinjanje imenima četiri evanđelista, mučenika Georgja, Teodora itd. U molitvi protiv besnila koja se nalazi u Verkovičevom *Trebniku* iz XIV veka, sv. Makavej se obraća »besu« (besnilu) ovim rečima: »As ti velju ne idi v čeloveče telo, i idi v v'ljije telo. . .«. U kanonskom obredu Osvećenja masla, sveštenik se u jednoj molitvi obraća Hristu rečima: »Otrini vsak nedug i bolezn ot raba božija«, itd.

Iz ovog našeg izlaganja proizilazi da neke od molitava protiv nežita sadrže opise simptoma, dok druge predstavljaju najobičnija zaklinjanja; da se na sličan način obraćanja bolesti nailazi i u molitvama protiv oboljenja čije su indikacije jasne, što se vidi iz opisa simptoma koje te molitve sadrže. I pored toga što se u njima vrač ili sveštenik obraća bolesti slično kao i u Molitvi protiv nežita, moglo bi se smatrati da sporna reč u ovoj poslednjoj istovremeno označava i ime nekog određenog demona i izazivača bolesti — *nežita*. Demon zla, đavo, po svim verskim dogmama, izazivač je svega rdavog u životu čoveka. Prema tome, pojedina oboljenja mogu se označiti i imenom nekog određenog demona koje, isto tako, označava i ime bolesti.

Iz do sada iznetog jasno se ističe da je *Molitva ot nežita* preporučivana protiv o b o l j e n j a nežit, kao i da su sva pogrešna tumačenja u vezi sa ovom molitvom nastala otuda što se nije znalo koje je oboljenje označavala reč *nežit*.

U toku proučavanja *Hilandarskog medicinskog kodeksa br. 517* (poglavlje »Ot amigdale«, list 26, red 21), naišli smo na tumačenje koje objašnjava izraz *nežit*. Ono, između ostalog, kaže i ovo: ». . . dobro jest za onih kojem je gnoj u uho, ili

nežit. . . «, itd. Ovaj citat jasno govori o tome, da izraz *nežit* označava neki patološki proces u uhu, koji izaziva i lučenje gnojne sekrecije (sl. na str. 86).

No i pored toga što je pomenuto tumačenje ukazalo, najzad, na tačno značenje reči *nežit* kao medicinskog termina — jer je Hilendarski kodeks zbornik naučne

medicine, koji ne sadrži nijednu magijsku formulu ni molitvu za isceljenje — mi smo želeli da proverimo, da li se na to oboljenje mogu odnositi i sve ostale, napred pomenute, molitve protiv nežita. Pri tom smo došli do zaključka, da se i one odnose na oboljenje uha o kome se govori u Hilendarskom medicinskom kodeksu. Ovo

se može utvrditi ako uporedimo zabrane iz glave XX kanona, kojima se zabranjuje upotreba ». . .haraktiri ili hartiju soderžaštaju molitvu nežita. . . «, sa nekim zabranama iz glave XX grčkog nomokanona, koje glase: . . . ή χαρακτήρας ή χαρτήν περι έχουσαν εύχην ρευματικού. Prema tome, slovenskom izrazu *nežit* odgovarao bi grčki izraz *ρευματικός* koji označava proces koji izaziva lučenje gnoja. Isto tumačenje daje i Sreznjevski.

Pored navedenih činjenica koje govore u prilog mišljenju da je Molitva protiv nežita grčkog porekla, želimo uzgred da iznesemo još jednu, po našem mišljenju, vrlo zanimljivu opasku. Naime, naši prevodioci često nisu mogli da nađu pogodan izraz za *ρευματικός* pa su ga u tekstu ostavljali neprevedenim — *rematika*. Tako se u jednom Zborniku Narodne biblioteke (br. 54) — koji je, na žalost, izgoreo za vreme nemačkog bombardovanja Beograda — nalazila i »Molitva za rematiku«, čiji je tekst u mnogome podsećao na Molitvu ot nežita koju je zabeležio i objavio M. Đ. Miličević. Isti je slučaj i sa uputstvima za čuvanje zdravlja, koja je, 1664. godine, prepisao Gavriilo Fočanin u *Psaltiru Matice srpske*. U poglavju koje se odnosi na mesec novembar kaže se: »Noemvrije. 23 Amfilohije, u t nošt vodu i sudove otkriti da neje, zašto samodivi bljuvaju u vodu, — koi pije poludeva. Dužni jesmo jasti jajca i med i repčugi i ponuždati se na bljuvanije na utrija slanih radi snedei; i ogrebat i zeliya i banje radi iscelenija *bolezni glavnije, ježe jest rematiko, ot njega že bivaet bolezni očesom i kseropomi*« (podcrtao R. K.). Kao što vidimo, ovde je jasno naglašeno da *rematika* označava bolest glave, tj. gnojni proces (*ρευματικός*), dok *kseropom* ili *kseropon* označava gnojne ili druge metastaze (vidi u Hodoškom kodeksu: »Ašte kto imet guti ili kseropon ježe prehodit po članoveh i bolit«).

Na osnovu svih ovde iznetih činjenica možemo smatrati, da je Molitva ot nežita preporučivana protiv oboljenja uha koje je izazivalo i lučenje gnoja, kao i da izraz *nežit*, koji se održao u srednjovekovnoj apokrifnoj književnosti Rusa, Bugara i Srba, odgovara značenju grčkog izraza *ρευματικός*.

Da li je verovanje u zlog duha nežita — i pored navedenih podataka, i pored postojanja reči *nežit* u arhaičnom i savremenom jeziku nekih slovenskih naroda — slovenskog ili, pak, grčkog porekla, mi ne bismo mogli pouzdano da odgovorimo. Smatramo to pitanje vrlo složenim, kao i da — posle ukazivanja na elemente iznete u ovom napisu — ono izlazi iz domena istraživanja istoriografa medicine. Dalji rad na njegovom rešavanju iziskivao bi zajedničke napore filologa, teologa i etnologa.

LITERATURA

- 1 Katić, R., Medicina kod Srba u srednjem veku, Posebna izdanja Srpske akademije nauka, CCCX, 12, 1958, str. 7—19. — Stern, H., Le Calendrier de 354, Étude sur un texte et sur ses illustrations, Institut francais d'Archeologie de Beyrouth, T. LV, 1953, p. 34. — 2 Miličević, M., Život Srba seljaka, Glasnik Srpskog učenog društva, XXI, 1867, str. 172. — 3 Novaković, St., Primeri književnosti, Beograd 1877, str. 513. — 4 Elezović, Gl., Vračbine i naše sveštenstvo, Srbi i život, 9—10, Skopje 1925, str. 362. — 5 Kačanovskij, V., Apokrifi, molitve, gatanja i priče, Starine, XIII, 1881, str. 154. — 6 Vuletić-Vukasović, V., Bilješke o kulturi Južnih Slovena osobito Srbalja, Dubrovnik 1897, str. 55. — 7 Prodanović, J., Antologija narodnih pripovedaka, Beograd 1936, str. 78. — 8 Dučić, S., Život i običaji plemena Kuča, Srpski etnografski zbornik, SAN, 1931, str. 506—555. — 9 Jagić, V., Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskog, Zagreb 1867, I, str. 86. — 10 Dežman, I., Riječnik liječničkog nazivlja, Zagreb 1868, 12. — 11 Nemečić, M., Lexicon medicum, Zagreb 1913, str. 119, 866. — 12 Simonović, D., Botanički rečnik, Posebna

izdanja SAN, CCCXVIII, 1955. — ¹³ Miklosich, Fr., Lexicon Palaeoslavenico-graeco-latinum, Vindobonae, 1862—1865, 426. — ¹⁴ Jacimirskij, A. I., K istorii ložnyh molitv v Južno-slavjanskoj pismenosti, Izvestija otdjela ruskago jazika i slovesnosti, XVIII, 3—4, 1913, str. 2, 99. — ¹⁵ Dvoreckij, I. I., Drevno-grečesko-ruskij slovar, II, Moskva 1958, str. 1451. — ¹⁶ Sreznjevskij, I. I., Materialy dlja Slovara drevne-ruskago jazika, II, Sanktpetersburg 1895, str. 384. — ¹⁷ Novaković, St., Primeri, str. 519.

QUELLE MALADIE ÉTAIT DÉSIGNÉE PAR LE MOT «NEŽIT»
DANS LA MÉDECINE SERBE DU MYEN AGE

Relja V. KATIĆ

Dans un grand nombre de manuels thérapeutiques russes, bulgares et serbes, parmi d'autres prières invocant la guérison d'une maladie, on mentionne une contre «nežit». Jusqu'à présent on a considéré que ce terme se rapporte à un démon, provoquant la maladie. En étudiant le Codex Médical du monastère Hilendar, on est arrivé à déchiffrer la signification de ce mot. Il paraît qu'il désignait une maladie de l'oreille avec suppuration. Une étude philologique de ce terme, qui se trouve dans le texte du Codex grecque Nomokanon et qui interdit les prières contre «nežit», a établi que la traduction serbe correspond au terme grecque.

L'auteur ne peut pas répondre avec certitude si la croyance en ce mauvais esprit «nežit» est d'origine slave ou grecque malgré les faits cités et malgré l'existence de ce terme dans la langue archaïque et moderne de certaines nations slaves.

D'après l'auteur les études futures demanderont des efforts communs des philologues, théologues et des ethnologistes.

КАКОЕ ЗАБОЛЕВАНИЕ ОЗНАЧАЛОСЬ В НАШЕЙ
СРЕДНЕВЕКОВОЙ МЕДИЦИНЕ ВЫРАЖЕНИЕМ «НЕЖИТ»

Релья. В. КАТИЧ

Во многих терапевтических справочниках у русских, болгар и сербов, наряду с остальными молитвами об исцелении, упоминается и молитва против «нежита». До недавнего времени считалось, что под этим подразумевается какой-то демон, вызывающий заболевание. В результате изучения Гилендарского медицинского кодекса удалось истолковать значение слова «нежит». Судя по всему, это слово обозначало заболевание уха, связанное с выделением гноя. Филологическое исследование этого выражения, упоминающегося в положениях о запрещении молитвы против «нежита», которые содержатся в греческом тексте Номоканона, послужило основой для констатации, что перевод сербского текста совершенно адекватен с указанной греческой рукописью.

Автор, несмотря на приведенные данные и на существование слова «нежит» в архаическом и современном языке ряда славянских народов, не может дать твердого ответа на вопрос, каково — славянское или греческое — происхождение верования в злого духа «нежит». Автор считает этот вопрос весьма сложным и указывает, что в результате элементов, изложенных в данной работе, он выходит за пределы исследований историков медицины. Дальнейшая работа над этим вопросом, по мнению автора, требует совместных усилий филологов, теологов и этнологов.

O POJAVI I SUZBIJANJU KUGE U
OKRUGU VALJEVSKOM, 1837. GODINE

Dragoljub DIVLJANOVIĆ

GODINE 1837. KUGA JE IZ JUŽNIH, TURSKIH KRAJEVA BALKANSKOG poluostrva, preko Aleksinačkog karantina prenešena i u Srbiju. Dr H. A. Majnert, koji do tada nije imao prilike da i na obolelima vidi simptome kuge, izjavio je da dva turska nizama (vojnika), preminula u Aleksinačkom karantinu, nisu umrla od kuge, i njihovim drugovima odobrio ulazak u Srbiju. Tako se kuga pojavila prvo u Jagodini (danas Svetozarevo), zatim u Ražnju i Paraćinu, odakle je bila preneti i u sela Brežde* i Osečenicu, u valjevskom okrugu. ¹

U Brežde je kuga stigla posredstvom nekog »kobilara iz Bitolja koji je s istim prokletim nizamima putovao, pa se od nji odvoio, u Valjevo kobile kupovati otišao, i tamo umro i druge okužio« — pisao je knez Miloš Obrenović, 20. avgusta 1837. godine, svome adutantu A. Simiću. ² Odmah potom, opakoj bolesti podlegla je gotovo cela porodica Jovana Teodorovića, iz Brežda. Najverovatnije je da je neki član porodice došao u dodir sa obolelim trgovcem, kobilarom, i tako kugu preneo među ostale ukućane. ³

Prvi dokument koji se odnosi na pojavu kuge u selima Breždu i Osečenicu, u kolubarskom srezu, jeste originalni akt Sovjeta Srpskog od 18. avgusta 1837. godine, upućen Okružnom načelstvu u Valjevu. ⁴ U njemu Sovjet izveštava Načelstvo da je doznao da se »zarazitelna bolest kuga u Otečestvo naše iz turskih predela prenela, a imeno u Srezu Kolubarskom Okr. tamošnjeg«. ⁵ U cilju sprečavanja daljeg širenja zaraze, Sovjet, u osam tačaka, preporučuje Načelstvu izvesne zaštitne mere, i to: da Načelstvo odmah pošalje jednog svog člana da zajedno sa starešinom kolubarskog sreza, »celim kapetanom«, Nikolom Rakićem, obide zaražena sela; da sve kuće u kojima se bolest pojavila stavi pod nadzor kako bi se sprečilo da njihovi ukućani dođu u dodir sa ostalim stanovnicima u selu; da, isto tako, postavi straže na granici kolubarskog sreza kako bi se onemogućilo mešanje stanovništva kolubarskog i susednih srezova; da se za »kužne« obezbedi hrana i ostavlja na određenim mestima sa kojih će je oni uzimati; da Načelstvo angažuje dva čoveka, svejedno da li Srbe ili Turke, »pošto mu drago bilo, koi bi se rešili na to, da se među kužne pomešaju i umrle saranjuju« ⁶; da obolele treba držati čisto, kaditi ih i raditi na njihovom ozdravljenju; da se sve stvari preko kojih se kuga može preneti, prvenstveno vunene i prtene, spaljuju; da pse i mačke iz zaraženih kuća i njihove okoline, kao i pse lutilice, treba pobiti.

* U arhivskoj građi, današnje selo Brežde naziva se negde Breze a negde Brezje.